

Vanitasstilleven

Dirck de Horn (Leeuwarden 1626 – vóór 1686, waarschijnlijk Leeuwarden)

Fries Museum
Leeuwarden

Circa 1650. Olieverf op paneel, 74,2 x 105,4 cm

Gesigneerd, linksboven: *D de Horn: f:*

Herkomst: Kunsthandel Haboldt & Co, Parijs (2010)

Tot voor kort werd aangenomen dat de Friese schilderkunst in de 17de eeuw hoofdzakelijk uit portretten bestond. Recent is dat beeld bijgesteld. Uit onderzoek bleek dat de schilderkunst hier net zo divers was als in Holland. Helaas wordt dat gegeven onvoldoende weerspiegeld in de verzameling van het Fries Museum. De aankoop van een vanitasstilleven van de Leeuwardense schilder Dirck de Horn brengt daarin verbetering en is daarom een enorme aanwinst. Dit werk verbreedt en verdiept de collectie en stelt het museum beter in staat het veelkleurige verhaal over de Friese schilderkunst aan het publiek te vertellen.

Vanitasstillevens met zelfportret
David Bailly
1651. Olieverf op paneel,
89,5 x 122 cm
STEDELIJK MUSEUM DE
LAKENHAL, LEIDEN

De gedachte dat in Friesland voornamelijk portrettisten werkzaam waren, stoelt op enkele publicaties van Abraham Wassenbergh, die van 1936 tot 1963 directeur van het Fries Museum was. Deze auteur baseerde zijn conclusie op het feit dat de meeste nog bestaande verzamelingen in de provincie vooral portretten bevatten. In 2003 heeft het Fries Museum Piet Bakker gevraagd te onderzoeken of het beeld van Wassenbergh overeenstemt met de historische werkelijkheid. Bakker toonde aan dat de verscheidenheid in genres groot was in Friesland in de 17de eeuw, en dat deze niet veel verschilde van die in Holland. Ook bleek het aantal Friese schilders veel omvangrijker dan werd aangenomen. Een andere uitkomst van dit onderzoek was dat er een sterke wisselwerking met Holland bestond. Zo hebben tal van schilders zich vanuit dat gewest in Leeuwarden gevestigd, met name vanuit Amsterdam. Een bekend voorbeeld is Lambert Jacobsz. Hij verhuisde vanuit de hoofdstad naar Leeuwarden, waar hij een aantal leerlingen had die beroemd zouden worden, onder wie Jacob Backer (1608-1651), Govert Flinck (1615-1660) en zijn eigen zoon Abraham van den Tempel (1622-1672).

DIRCK DE HORN

De Friese kunstenaar Dirck de Horn komt uit een familie van schilders. Zowel zijn vader Uldrick Dircks (ca. 1590-na 1645) als zijn twee broers, Artus (1619-na 1663) en Pieter (1639-na 1673) oefenden dit vak uit. Werk van hen kennen we slechts uit vermeldingen in archivalia. Dirck de Horn was behalve schilder ook wijntapper en vervulde een aantal publieke functies op lokaal en regionaal niveau. Zo was hij enige jaren hopman van de Leeuwarder burgerwacht en nam hij deel aan de Statenvergadering namens de grietenij Hennaarderadeel. Waar hij zijn schildersopleiding heeft gevolgd is niet bekend. Vermoedelijk leerde hij de beginselen van het vak van zijn vader. Er is reden om aan te nemen dat hij zijn leertijd in Leiden voltooide, waar hij ook familie had wonen. Het recent door het Fries Museum aangekochte stilleven verradt

namelijk de invloed van de Leidse schilder David Bailly (1584-1657).

Dit opvallende schilderij is een combinatie van een vanitasstillevens en een pronkstilleven met voorwerpen uit een rariteitenkabinet. Het toont een aantal verschillende objecten op een tafel met een satijnen kleed. We zien een wereldbol, een ingebonden manuscript, een gipsen kop en voet, een menselijke schedel met een lauwerkrans, een viool en enkele exotische schelpen. Op de achtergrond ligt een donkere, waarschijnlijk eveneens gipsen kop en steekt een vergulde pronkbeker af tegen een gordijn. De gipsen voorwerpen zijn attributen die in veel schildersateliers aanwezig waren. De witte kop doet sterk denken aan verbeeldingen van de mythologische god Apollo. De donkere kop vertoont gelijkennis met het gehelmde hoofd van Bartolomeo Colleoni van Andrea del Verrocchio's beroemde ruitersstandbeeld in Venetië.¹ De schedel is een klassiek symbool voor de tijdelijkheid van het bestaan en de lauwerkrans symboliseert in dit geval de heerschappij van de dood over het leven. De combinatie van schedel en lauwerkrans komt op meer 17de-eeuwse schilderijen voor.

Het stilleven herinnert niet alleen aan de vergankelijkheid van het aardse leven, maar is tevens een eerbetoon aan kunst en wetenschap. De gipsen voorwerpen verwijzen naar de beeldhouwkunst en kennis van de oudheid, de viool en de kop van Apollo symboliseren de muziek, en de vergulde pronkbeker is een voorbeeld van edelsmeedkunst. De globe verwijst naar kennis van de aarde en de hemellichamen, terwijl de schelpen verzamelobjecten uit de natuur zijn, afkomstig van verschillende continenten. Ook schedels zijn verzameld door liefhebbers van de wetenschap. Nader onderzoek moet nog uitwijzen of de tekst op het afgebeelde handschrift te ontcijferen is; in elk geval verwijst het manuscript naar (boeken) kennis.

Het werk is verwant aan een schilderij van David Bailly uit 1651 in de Lakenhal, dat in 1968 overigens ook met steun van de Vereniging Rembrandt werd aangekocht. Zo komt de nauwgezette weergave van de objecten en de opzet van de compositie in beide stukken overeen. Het vanitasstillevens met de pronkobjecten, waarvan de maker aanvankelijk niet bekend was, werd dan ook in de omgeving van Bailly geplaatst. Pas bij een recente restauratie kwam de signatuur van Dirck de Horn tevoorschijn.

Het oeuvre van De Horn is klein en er komt slechts zelden een stuk van hem op de markt. Het Fries Museum heeft met vier – en nu vijf – werken van zijn hand de grootste verzameling. Voor zover bekend zijn er geen werken in andere Nederlandse openbare collecties. De vier schilderijen in Leeuwarden zijn stillevens met gevogelte, wild, groente en fruit. Ze zijn alle gesigneerd, twee ervan zijn 1650 gedateerd. Twee verwante schilderijen zijn in musea in de Verenigde Staten en enkele andere werken zijn alleen bekend uit veilingcatalogi. Het thema van het nu aangekochte werk, dat rond

Kunstvragen

Paul Somers (26)

Lid van de Vereniging Rembrandt sinds 2004

Wat is uw eerste kennismaking met kunst?

'Het was mijn vader die me in aanraking met kunst heeft gebracht. Hij nam mij regelmatig mee naar veilingen en musea. Ik heb goede herinneringen aan de bezoeken tijdens mijn jeugd aan de antiekmarkt in Tongeren, het Rubenshuis in Antwerpen en het kasteel van 's-Gravenswezel van antiquair Axel Vervoordt.'

Herinnert u zich nog uw eerste kunstreproductie?

'Op mijn 15de werd ik gegrepen door een expositie van de Franse fotograaf Jacques Henri Lartigue. Daar bemachtigde ik een foto-reproductie met een close-up van een vrouw met duikbril, die ik nog altijd heb. Hoewel mijn interesse op dit moment vooral bij de oude meesters en 17de-eeuwse etsen ligt, heeft fotografie mij vanaf toen nooit meer losgelaten.'

Wat is uw eerste kunstaankoop?

'Tijdens mijn studietijd kocht ik een ets uit de 17de eeuw door een Hollandse kunstenaar uit de omgeving van Nicolaes Berchem. Het vrolijke tafereel met dansende zigeuners, ezels en schapen voor een ruïne sprak mij meteen aan.'

Naar welk museum gaat u graag terug?

'Wanneer ik in London ben kan ik het niet laten om een bezoek te brengen aan de Wallace Collection. Alles is hier van topniveau, en het mooiste is dat de oorspronkelijke inrichting zo goed mogelijk behouden is. Het lijkt net alsof Sir Wallace elk moment de kamer kan binnenlopen.'

Welke aankoop voor welk museum zou u graag willen steunen?

'De recente tentoonstelling van de collectie van het echtpaar De Mol van Otterloo in het Mauritshuis heeft een grote indruk op mij gemaakt. Eén werk sprong er voor mij bovenuit: het *Rustend hondje* door Gerard Dou. Ik vind het een iconisch werk dat schitterend zou passen in de kabinetten van het Mauritshuis.'

Welk werk zou u graag met iedereen willen delen?

'Vorig jaar werden mijn vriendin en ik op een veiling in Amsterdam geraakt door een mansportret van Gerard Schäperkötter. De bijna karikaturale weergave van deze onbekende persoon gaf ons direct een vrolijk gevoel. Toch oogt hij door zijn laaghangende schouders en langgerekte gezicht niet al te gelukkig. De mogelijkheid om het portret op twee manieren te interpreteren maakt dit werk voor ons zo bijzonder.'

Stilleven met snippen, kweeperen en een patrijs
Dirck de Horn
Ca. 1650. Olieverf op doek, 74 x 87 cm
FRIES MUSEUM, LEEUWARDEN

1650 is te dateren, plaatst Dirck de Horn als stilleven-schilder in een nieuw licht.

FRIESE STILLEVENS

Er moet in Friesland in de 17de eeuw zeker klandizie zijn

geweest voor een 'geleerd' onderwerp als dit. Rond het hof van de Friese Nassaus in Leeuwarden bestonden kringen met een duidelijke interesse voor literatuur, kunst en wetenschap. Deze belangstelling zal ook hebben bestaan bij geleerden verbonden aan de op een na oudste universiteit van de Republiek in het nabijgelegen Franeker.

Uit boedelinventarissen is gebleken dat het stilleven onder het Friese publiek zeer populair was. Het wekt dan ook geen verbazing dat relatief veel kunstenaars in deze provincie dit genre hebben beoefend. Jan Willemsz. de Wilde (1586 - ca. 1636), schilderde grote en kleinere keukenstukken, Petrus Schotanus (1610-ca. 1674) maakte vooral vanitasstillevens met een bijbelse inslag en Maarten Boelema de Stomme (1614-na 1644) produceerde klassieke stillevens. Twee schilders van bloemstukken waren François de Geest (ca. 1635-vóór 1712) en Abraham de Lust (werkzaam omstreeks 1659). Laatstgenoemde schilderde tevens arrangementen met fruit. De diversiteit in het stillevengenre was dus groot. Het Fries Museum kan dat maar in beperkte mate laten zien, want het werk van sommige van deze kunstenaars is niet of slecht vertegenwoordigd. Het met steun van de Vereniging Rembrandt aangekochte vanitasstilleven van Dirck de Horn biedt het museum mogelijkheden om de veelzijdigheid van de Friese schilderkunst op een aansprekende wijze te illustreren ♦

Gert Elzinga
Conservator oude kunst

Noot

1 Mededeling Ruurd Halbertsma, Rijksmuseum van Oudheden, Leiden.

Literatuur

P. Bakker, *De Friese schilderkunst in de Gouden Eeuw*, Zwolle 2008

A. Chong en W. Kloek, *Het Nederlandse Stilleven 1550-1720*, tent. cat. Amsterdam

(Rijksmuseum) en Cleveland (Museum of Art) 1999-2000

S. Segal, *Flowers and Nature, Netherlandish Flower Painting of Four Centuries*, Amstelveen 1990

R. van Gelder, J. van der Veen, Jan van der Waals et al., *De wereld binnen handbereik. Nederlandse kunst- en rariteitenverzamelingen, 1585-1735*, Zwolle 1992

G. Langemeyer, G. Luther, C. Grimm et al., *Stilleben in Europa*, Münster (Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte) 1979

A. Wassenbergh, *L'art du portrait en Frise au seizième siècle*, Leiden 1934

A. Wassenbergh, *De portret-kunst in Friesland in de 17de eeuw*, Lochem 1967 (2e uitgebreide herdruk, ed. princ. 1948)